

บทที่ 2

ทฤษฎีพื้นฐาน

2.1 บทนำ

สิ่งที่มนุษย์ต้องการในการดำรงชีวิตนั้นอันดับแรกคืออาหาร และสิ่งที่รองลงมาคือเครื่องนุ่งห่มเพื่อป้องกันตนเองจากแสงอาทิตย์ ลมและความหนาวเย็น ซึ่งในปัจจุบันนี้เสื้อผ้าที่ใส่กันนั้นยังเป็นสิ่งที่แสดงบุคลิกส่วนบุคคลด้วย

ในปัจจุบันเส้นใยที่ได้จากธรรมชาติ เช่น ฝ้าย ขนแกะ ไหม ปอ กระเจา และลินินได้รับความนิยมชมชอบเป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร ทำให้การผลิตเส้นใยจากธรรมชาติจึงไม่เพียงพอกับความต้องการ ต่อมาได้มีการคิดค้นการสังเคราะห์เส้นใยขึ้น และทำการพัฒนาให้เหมาะสมกับการใช้งานมากขึ้น นอกจากนี้นักวิทยาศาสตร์ได้พยายามพัฒนาเส้นใยสังเคราะห์ให้มีคุณสมบัติดีกว่าเส้นใยธรรมชาติ และในเส้นใยสังเคราะห์ทั้งหมดนั้น เส้นใยสังเคราะห์พอลิเอสเตอร์คือเส้นใยชนิดหนึ่งที่นิยมใช้ และมีการผลิตเป็นจำนวนมาก

พอลิเอสเตอร์ คือชื่อในทางการค้าส่วนชื่อในทางวิทยาศาสตร์ คือ พอลิเอทิลีน เทอเรฟทาเลต (Poly (ethylene terephthalate), PET ต่อไปจะเรียกโดยย่อว่าพีอีที) เป็นวัสดุที่มีความสำคัญต่อการผลิตเส้นใยสังเคราะห์ ฟิล์มและพลาสติก ขั้นตอนการผลิตพอลิเอสเตอร์ ขั้นตอนหลักที่สำคัญมี 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนทรานส์เอสเตอร์ริฟิเคชัน หรือเอสเตอร์ริฟิเคชันแบบโดยตรง
2. ขั้นตอนก่อนพอลิเมอไรเซชัน
3. ขั้นตอนพอลิคอนเด็นเซชัน

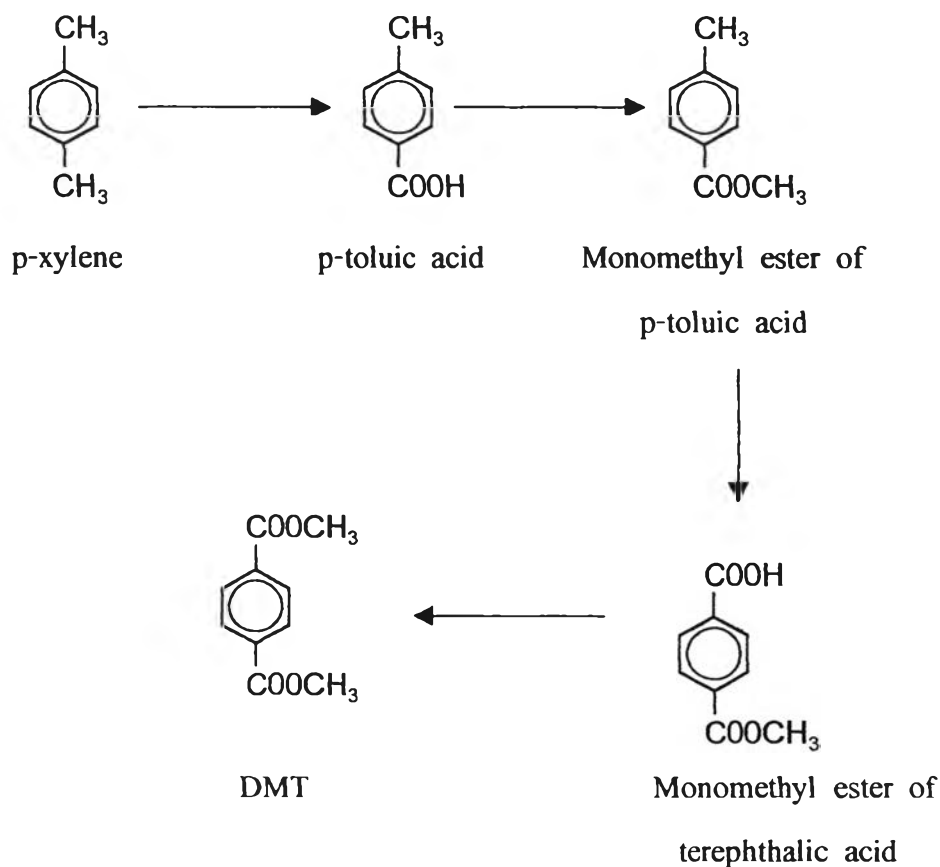
วัตถุดิบที่สำคัญ 2 ตัวที่ใช้ในขั้นตอนทรานส์เอสเตอร์ริฟิเคชัน คือดีเอ็มทีและอีจี แต่สำหรับขบวนการผลิตแบบเอสเตอร์ริฟิเคชันแบบโดยตรงวัตถุดิบที่สำคัญ คือทีพีเอ และอีจี

ตัวเร่งปฏิกิริยาที่ใช้ในการผลิตพอลิเอสเทอร์ จะทำให้เกิดผลิตภัณฑ์จากปฏิกิริยาข้างเคียง เช่น คีอีจี กลุ่มโมเลกุลที่มีกรดคิคที่ปลายโซ่ กลุ่มโมเลกุลที่มีไวนิลที่ปลายโซ่ (Vinyl end group) และน้ำ ซึ่งสารดังกล่าวข้างต้นจะมีผลต่อคุณภาพของพอลิเอสเทอร์ที่ผลิตได้

2.2 วัตถุดิบ

2.2.1 ดีเอ็มที

ดีเอ็มทีเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตพอลิเอสเทอร์ สำหรับขบวนการผลิตดีเอ็มทีเป็นการออกซิเดชันของพาราไซลีน (P-xylene oxidation) แล้วเกิดปฏิกิริยาเอสเตอร์ริฟิเคชัน ดังสมการ

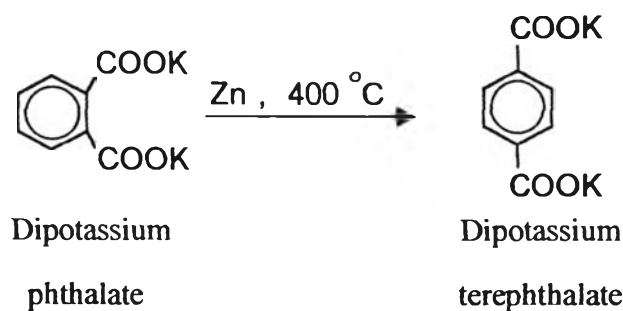
ต่อมาได้มีการปรับปรุงกระบวนการเตรียมดีเอ็มทีโดย Hercules (1932) แต่กระบวนการเตรียมก็ยังคงเป็นการทำออกซิเดชันและเอสเตอร์ริฟิเคชันของพาราไซลีน เช่นเดิม

2.2.2 ทีพีเอ

สำหรับการเตรียมทีพีเอมีอยู่หลายขบวนการดังต่อไปนี้

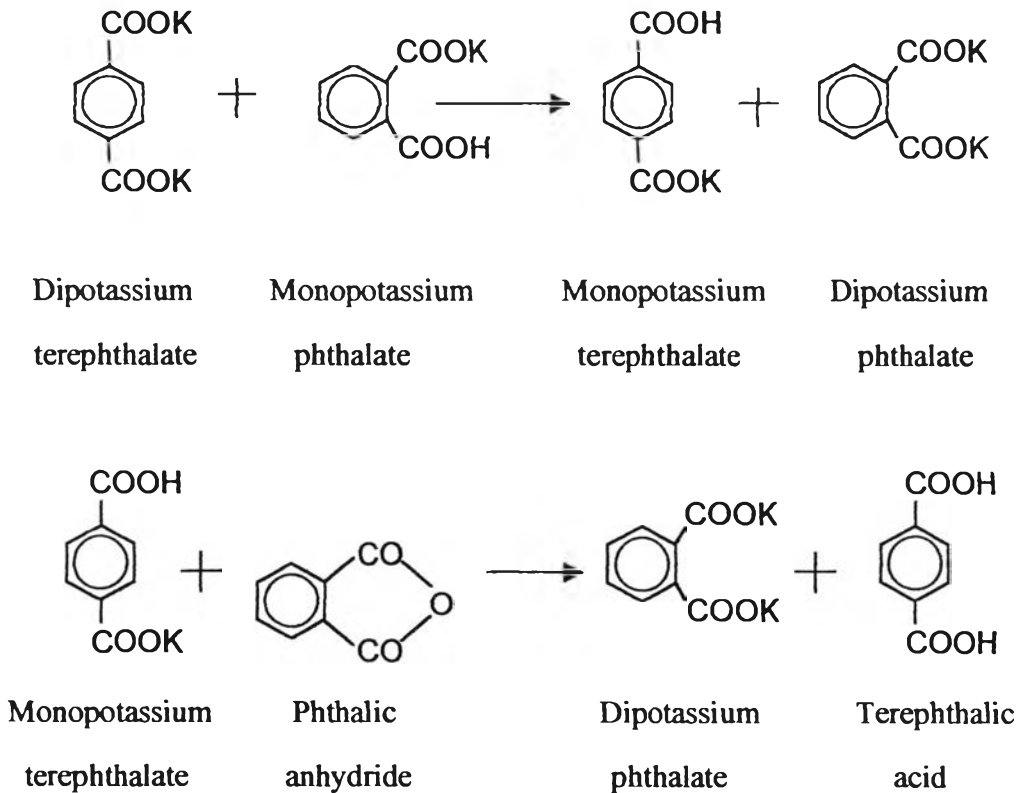
2.2.2.1 ขบวนการ Henkel – I

บริษัท Henkel และ Cie GmbH ได้เป็นผู้ริเริ่มขบวนการทางเคมีนี้ขึ้นในช่วงปี 1966 แต่ขบวนการดังกล่าวมาประสบความสำเร็จในการผลิตเชิงพาณิชย์ในประเทศญี่ปุ่นโดย Teijin และ Kawasaki ขบวนการผลิตจะเริ่มจากการเติมพthalic anhydride หรือออโตไซลีน (O-Xylene) จะได้เป็นไดโปแตสเซียมพthalate (Dipotassium phthalate) และจะถูกล้างด้วยสังกะสี (Zinc) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดไอโซเมอร์ให้กลายเป็นไดโปแตสเซียมเทอเรพthalate (Dipotassium Terephthalate) ที่อุณหภูมิสูงกว่า 400 °C ภายใต้สภาวะที่มีคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) ซึ่งมีความดันบรรยากาศ 5-20 บรรยากาศ ดังสมการปฏิกิริยาต่อไปนี้

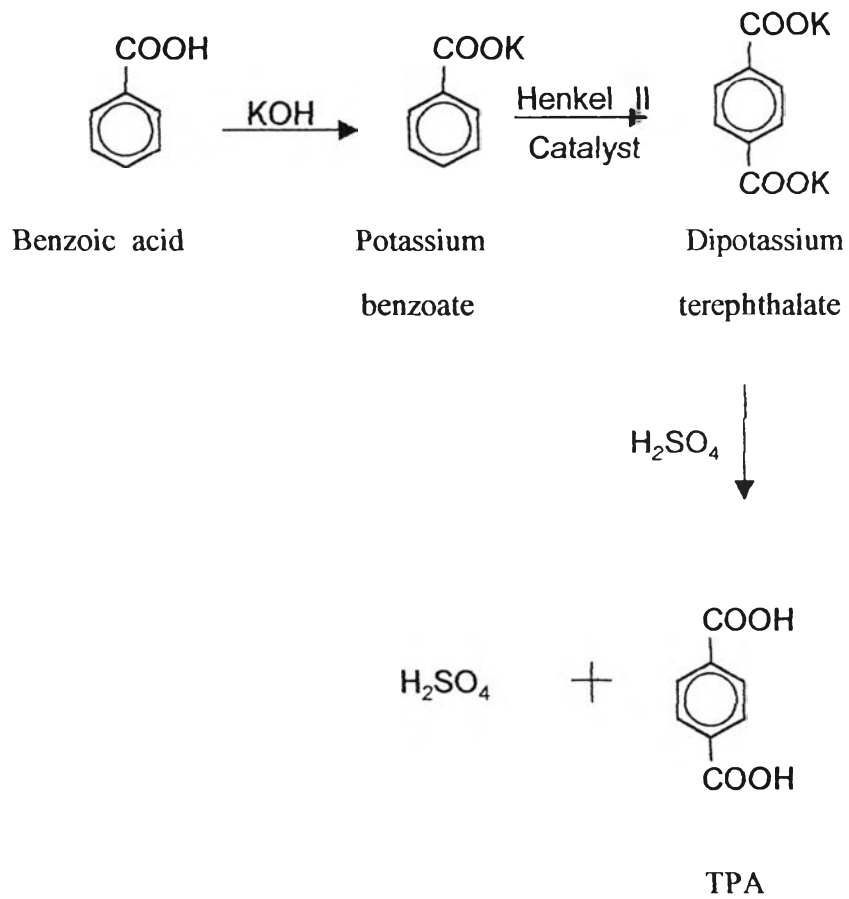
ไดโปแตสเซียมเทอเรพthalate จะละลายในน้ำ และสารละลายที่ผ่านขบวนการดูดซับด้วย Activated carbon ซึ่งสารละลายนี้จะผสมด้วยสารละลายโมโนโปแตสเซียมพthalate (Monopotassium phthalate) ได้เป็นโมโนโปแตสเซียมเทอเรพthalate

(Monopotassium terephthalate) ซึ่งจะตกตะกอนพร้อมกับไดโปแตสเซียมฟทาเลต (Dipotassium phthalate) จากนั้นโมโนโปแตสเซียมเทอเรฟทาเลตจะเกิดปฏิกิริยากับพทาติกแอนไฮไดรด์ได้กรดเทอเรฟทาติกที่มีความบริสุทธิ์สูงตกตะกอนออกมาพร้อมกับไดโปแตสเซียมฟทาเลตดังสมการปฏิกิริยา

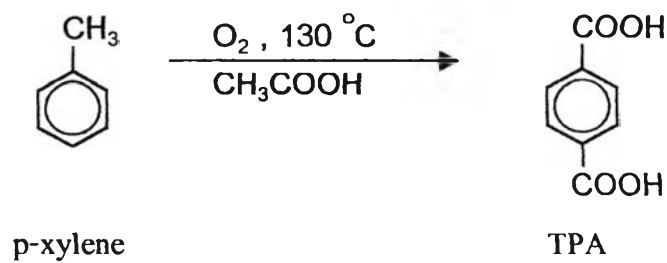
2.2.2.2 ขบวนการ Henkel – II

เป็นการเตรียมโปแตสเซียมเบนโซเอต (Potassium benzoate) จากกรดเบนโซอิก (Benzoic acid) จากนั้นโปแตสเซียมเบนโซเอตจะถูกทำให้แห้งด้วยแคดเมียม (Cadmium) หรือซิงค์เบนโซเอต (Zinc benzoate) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา โปแตสเซียมเบนโซเอตสามารถทำปฏิกิริยาที่อุณหภูมิ 400°C ภายใต้สภาวะก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่มีความดัน 60 บรรยากาศ ได้เป็นไดโปแตสเซียมเทอเรฟทาเลตที่สามารถกรองออกโดยผ่าน activated carbon ได้ที่พีเอทีที่มีความบริสุทธิ์สูงโดยวิธีการเติมกรดซัลฟูริก (H₂SO₄) ลงไปดังสมการปฏิกิริยาต่อไปนี้

2.2.2.3 ขบวนการ Mobil

ขบวนการนี้จะอาศัยการเกิดออกซิเดชันของพาราไซลีนซึ่งวิธีการได้รับการพัฒนาโดยบริษัท โมบิลเคมีคอล จำกัด ซึ่งพาราไซลีนจะสามารถเปลี่ยนไปเป็นที่พีเอตังสมการปฏิกิริยา

2.2.3 อีจี

อีจีเป็นวัตถุดิบอีกชนิดหนึ่งที่ใช้ในการผลิตพอลิเอสเตอร์ซึ่งจะผลิตได้จากเอทิลีน (Ethylene) ซึ่งในขั้นแรกเอทิลีนจะถูกออกซิไดส์ด้วยอากาศหรือออกซิเจนทำให้ได้เป็นเอทิลีนออกไซด์ (Ethylene oxide) ซึ่งจะดูดซับในน้ำทำให้ได้อีจีโดยขบวนการผลิตนี้ มีชื่อว่า “Oxidation Process”

บริษัท ออกซีเรน จำกัด (Oxyrane Co., Ltd) ประเทศอเมริกาได้พัฒนาการผลิตอีจีจาก เอทิลีน โดยขบวนการผลิตใหม่ที่มีชื่อว่า “Acetoxylation process” โดยที่เอทิลีนจะเกิดปฏิกิริยาด้วยกรด อะซิติก และออกซิเจนทำให้ได้เป็นไกลคอลอะซิเตท และจะเกิดการไฮโดรไลซิส (Hydrolysis) ทำให้ได้เป็นอีจี และขบวนการผลิตวิธีหลังนี้จะได้ปริมาณอีจีถึง 90 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่วิธีแรกได้ปริมาณอีจีแค่ 70 เปอร์เซ็นต์

2.3 ขบวนการผลิตพอลิเอสเตอร์

2.3.1 ชนิดของพอลิเมอร์

เป็นที่ทราบและยอมรับกันทั่วไปว่ามีการแบ่งพอลิเมอร์ออกเป็น 2 ชนิดดังนี้

2.3.1.1 พอลิเมอร์ชนิดเทอร์โมพลาสติก (Thermoplastic polymer) เป็นพอลิเมอร์ที่เมื่อโดนความร้อนจะถูกหลอม และสามารถนำกลับมาขึ้นรูปใหม่ได้ ตัวอย่างเช่น พอลิเอสเตอร์ ไนลอน พอลิโพรพิลีน (Polypropylene) และพอลิอะคริโลไนไตรล์ (Polyacrylonitrile)

2.3.1.2 พอลิเมอร์ชนิดเทอร์โมเซต (Thermosetting polymer) เป็นพอลิเมอร์ที่เมื่อได้รับความร้อนแล้วจะถูกหลอมและเสียรูปทรง และไม่สามารถนำกลับมาขึ้นรูปใหม่ได้ เป็นพอลิเมอร์ชนิดโซ่ยาว (Long chain) มีการเรียงตัวของโมเลกุลเป็นแบบร่างแห (Network) ซึ่งเรียกว่า Crosslink ตัวอย่างเช่น พอลิยูเรเทน (Polyurethane) ฟีนอลฟอร์มัลดีไฮด์ (Phenol-formaldehyde) ยูเรียฟอร์มัลดีไฮด์ (Urea-formaldehyde)

2.3.2 ปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชัน

ในการสังเคราะห์พอลิเมอร์โดยทั่วไปแล้วจะมีปฏิกิริยา 2 ชนิด คือ

2.3.2.1 ปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชัน แบบขั้นหรือแบบควบแน่น (Step or condensation polymerization reaction)

ในกรณีของปฏิกิริยาแบบนี้ จะเป็นการทำปฏิกิริยาระหว่าง 2 โมเลกุลแล้วทำการกำจัดโมเลกุลเล็ก ๆ ออก เช่น น้ำ ตัวอย่างพอลิเมอร์ที่เกิดจากปฏิกิริยาแบบนี้ได้แก่ พอลิเอสเตอร์ ไนลอน

2.3.2.2 ปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชันแบบโซ่หรือแบบเพิ่มเติม (Chain or additional polymerization)

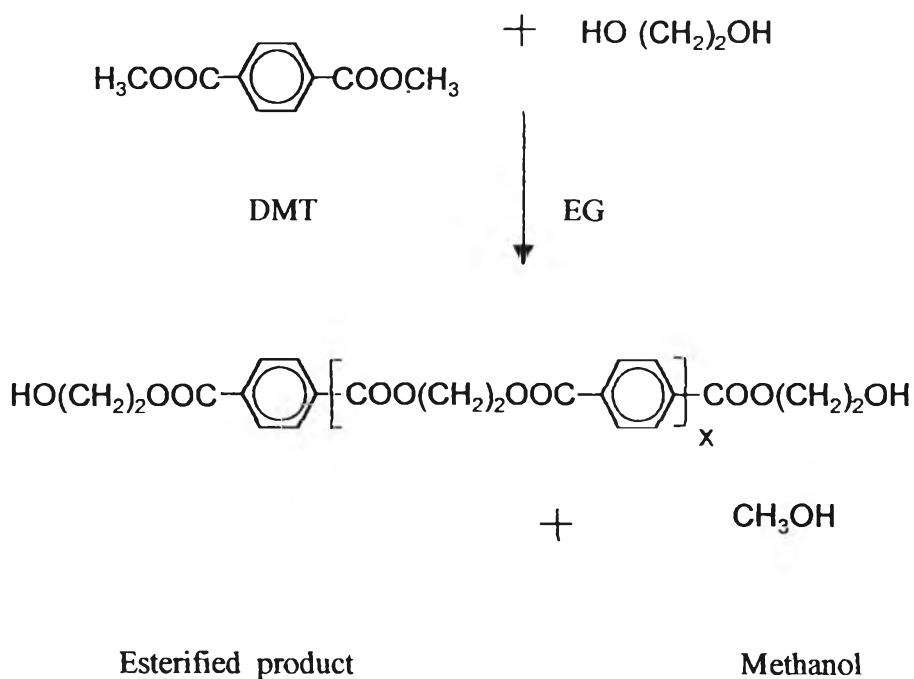
ปฏิกิริยาชนิดนี้จะเป็นการรวมตัวโดยใช้โมเลกุลที่ไม่อิ่มตัว ดังนั้นจึงไม่มีการกำจัดโมเลกุลอื่นออกไป ตัวอย่างพอลิเมอร์ที่เกิดจากปฏิกิริยาแบบนี้ได้แก่ พอลิโพรพิลีน พอลิอะคริโลไนไตรล์

2.3.3 ปฏิกิริยาเคมีที่ใช้ในการผลิตพอลิเอสเทอร์

เป็นที่ทราบกันว่าพอลิเอสเทอร์นั้นสามารถผลิตได้จากปฏิกิริยาหลายรูปแบบ เช่น ในการผลิตสามารถเริ่มจากปฏิกิริยา ทรานส์เอสเตอร์ริฟิเคชันหรือเอสเตอร์ริฟิเคชันแบบโดยตรง แล้วจึงนำไปทำปฏิกิริยาพอลิคอนเดนชันเซชัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

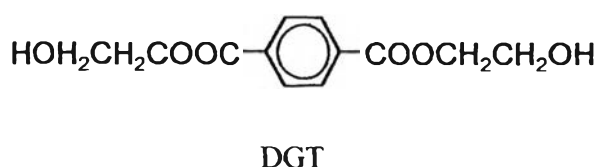
2.3.3.1 ปฏิกิริยาทรานส์เอสเตอร์ริฟิเคชัน

เมื่อดีเอ็มทีและอีจีถูกนำมาใช้เป็นวัตถุดิบเริ่มต้นในขบวนการผลิตจะได้ปฏิกิริยาทรานส์เอสเตอร์ริฟิเคชันดังปฏิกิริยา

(เมื่อ $x = 0 - 4$)

ผลิตภัณฑ์หลักของ Esterified product คือไดไกลคอลเทอเรฟทาเลต (Diglycol terephthalate , DGT ต่อไปจะเรียกโดยย่อว่าดีจีที) ในกรณีที่ x เป็นศูนย์ในส่วนของ ดีจีทีจะมีโครงสร้างดังนี้

ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นระหว่างคีเอ็มทีกับอีจีจะมีอุณหภูมิอยู่ในช่วง 190°C ถึง 220°C และอัตราการเกิดปฏิกิริยาจะช้าจึงมีการใช้ตัวเร่งปฏิกิริยาเพื่อลดเวลาในการทำปฏิกิริยาลง ซึ่งตัวเร่งปฏิกิริยาในโรงงานที่ใช้ทั่ว ๆ ไป ได้แก่ Cobalt acetate, Zinc, Lead, Manganese, Sodium และ Cadmium โดยสามารถเรียงลำดับ Selectivity ได้ดังนี้

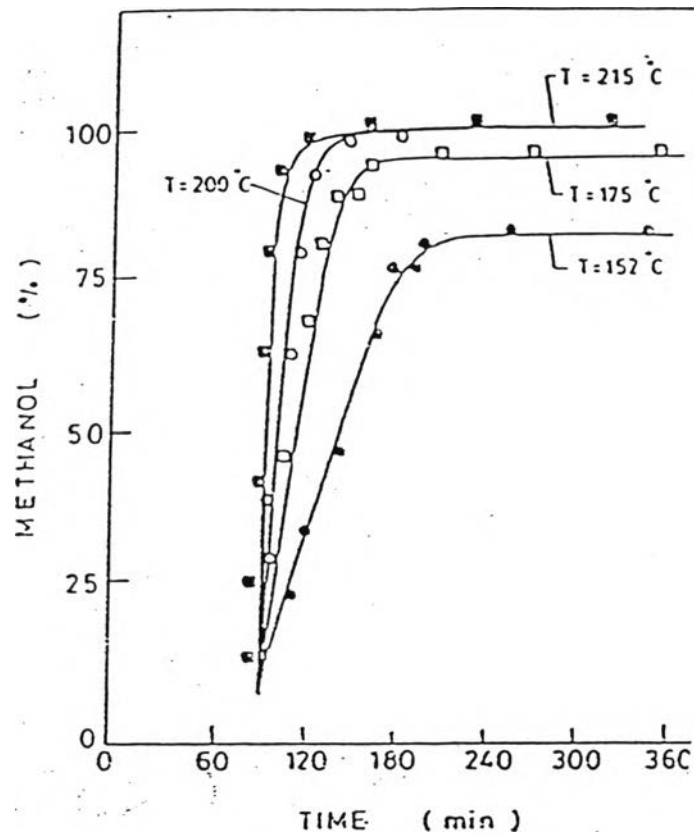
โดยปกติแล้ว จะใช้ตัวเร่งปฏิกิริยาที่มี Selectivity สูงเพื่อที่จะลดปฏิกิริยาข้างเคียง

ช่วงอุณหภูมิของปฏิกิริยาทรานส์เอสเทอร์ริฟิเคชัน

ปฏิกิริยาระหว่างคีเอ็มทีกับอีจีจะเกิดที่อุณหภูมิ 150°C ในกรณีที่มีตัวเร่งปฏิกิริยาที่เหมาะสมแต่ในอุตสาหกรรมจะควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในช่วง 150°C ถึง 220°C จากกราฟรูปที่ 2-1 จะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของเอสเทอร์ (Ester) ที่อุณหภูมิต่าง ๆ โดยทั่ว ๆ ไปแล้วปฏิกิริยาทรานส์เอสเทอร์ริฟิเคชันที่อุณหภูมิ 150°C ถึง 175°C จะเกิดช้า และส่วนใหญ่ในอุตสาหกรรมจะทำปฏิกิริยาที่อุณหภูมิสูงกว่า 170°C ซึ่งที่ อุณหภูมินี้จะสามารถแยกเมธานอลออกได้อย่างสมบูรณ์

ปริมาณอีจีที่มากพอของปฏิกิริยาทรานส์เอสเทอร์ริฟิเคชัน

ในปฏิกิริยาชนิดนี้ถ้ามีปริมาณอีจีมากเกินไปนั้น จะเป็นผลดีที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเอสเทอร์มาก เนื่องจากจะทำให้สมดุลของปฏิกิริยานั้นขยับไปทางที่ทำให้เกิดเอสเทอร์มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามถ้ามีปริมาณอีจีมากเกินไปมาก ๆ จะทำให้เกิดข้อเสียคือจะทำให้เวลาในการแยกสกัดนานขึ้น เนื่องจากจะต้องทำการกลั่นอีจีและคีอีจีที่มากเกินไปออก ดังนั้นการใช้ปริมาณอีจีควรให้มากเกินไปในปริมาณที่พอเหมาะ

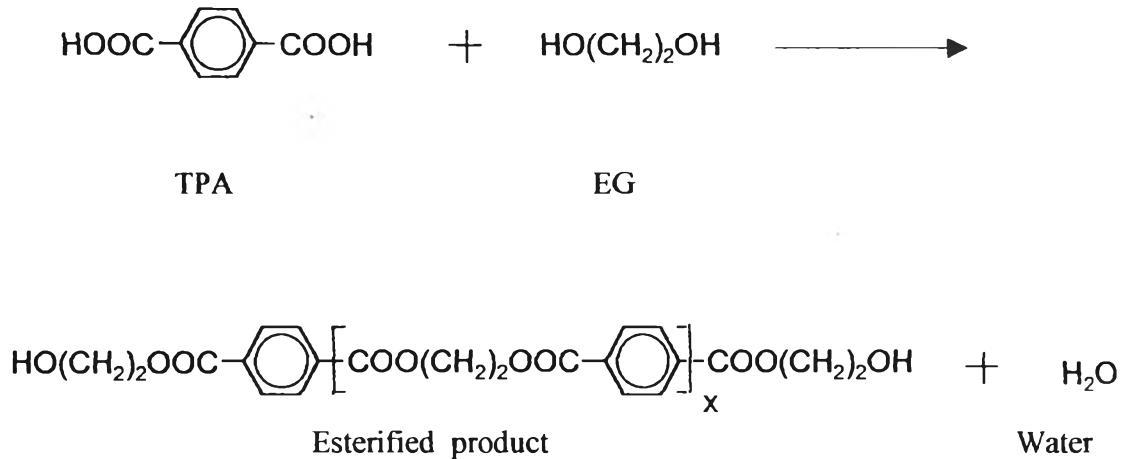

รูปที่ 2-1 กราฟแสดงผลของอุณหภูมิต่อค่าร้อยละการเปลี่ยนแปลงดีเอ็มที

ที่มา : Vaidra, A.A. *Production of Synthetic Fibre*. New Delhi: Prentice-Hall of India Private Limited, (1988): 38

2.3.3.2 ปฏิกิริยาเอสเทอร์รีฟิเคชันแบบโดยตรง

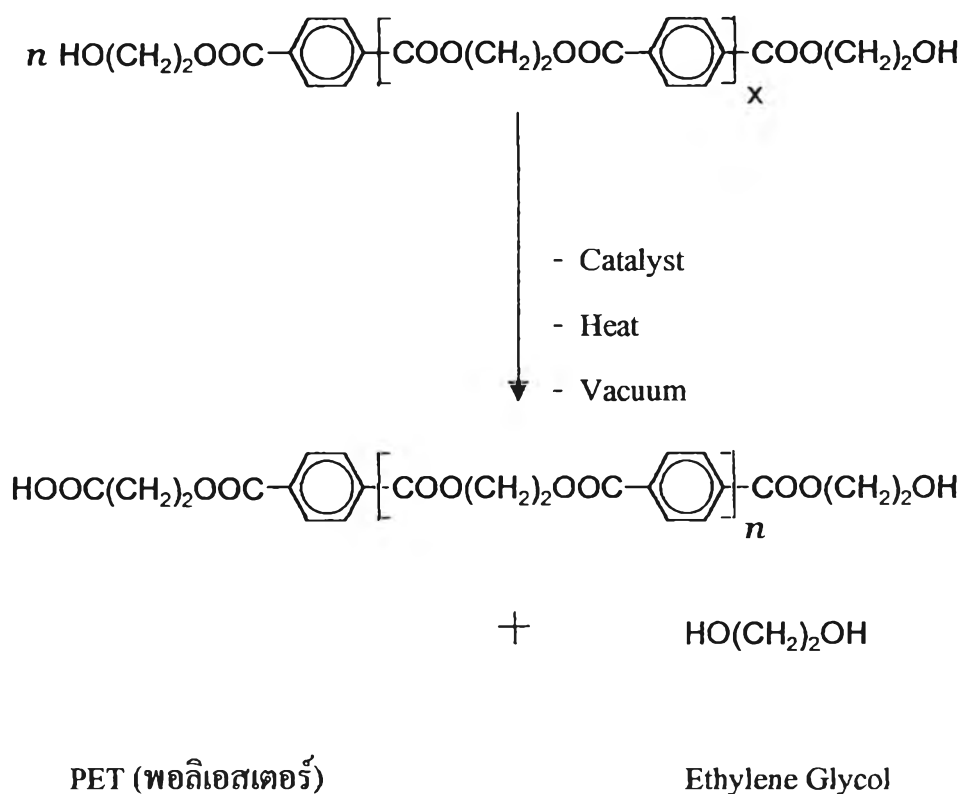
เมื่อทีพีเอและอีจีถูกนำมาใช้เป็นวัตถุดิบเริ่มต้น ในขบวนการผลิตจะเกิดปฏิกิริยาเอสเทอร์รีฟิเคชันแบบ โดยตรงดังปฏิกิริยา

ในทำนองเดียวกันผลิตภัณฑ์หลักคือ Esterified product เหมือนกับปฏิกิริยาทรานส์เอสเทอร์รีฟิเคชัน แต่อุณหภูมิของปฏิกิริยาเอสเทอร์รีฟิเคชันแบบโดยตรง จะอยู่ในช่วง 240 °C ถึง 260 °C ที่ความดันบรรยากาศ และสัดส่วน โมลของทีพีเอต่ออีจีคือ 1:1.00 ถึง 1:1.30 และในระหว่างการเกิดปฏิกิริยาเอสเทอร์รีฟิเคชันแบบ โดยตรงนั้นน้ำจะถูกกำจัดออกโดยการกลั่น

2.3.3.3 ปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชันแบบควบแน่น

ปฏิกิริยาในขั้นนี้เป็นปฏิกิริยาที่จำเป็นต่อการผลิตพอลิเอสเทอร์ และเป็นขั้นตอนต่อจากปฏิกิริยาทรานส์เอสเทอร์รีฟิเคชัน หรือปฏิกิริยาเอสเทอร์รีฟิเคชันแบบ โดยตรง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุดิบเริ่มต้น สำหรับปฏิกิริยานี้โดยหลักการก็คือ การควบแน่นคีจิติเป็น ไดเมอร์ (Dimer) ไตรเมอร์ (Trimer) และเตตระเมอร์ (Tetramer) จนเป็นพอลิเมอร์ที่มีชื่อว่าพอลิเอสเทอร์เมื่อทำการให้ความร้อนสูงภายใต้สุญญากาศ (Vacuum) เพื่อให้ได้พอลิเอสเทอร์กับเอทิลีนไกลคอลอิสระดังปฏิกิริยา

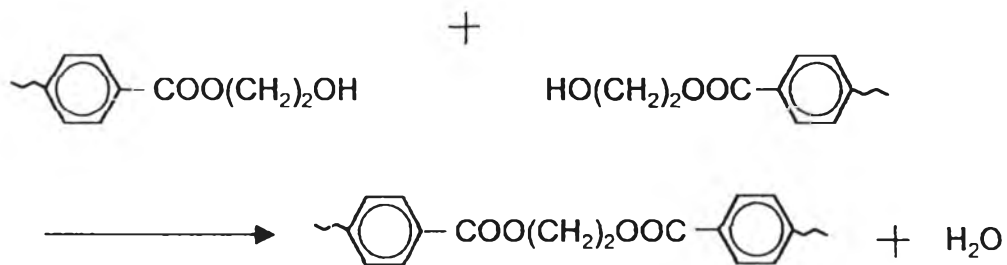
($n = 80 - 100$)

ปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชันแบบควบแน่นจะใช้ตัวเร่งปฏิกิริยา คือ แอนติโมนีไตรออกไซด์ หรือ แอนติโมนีไตรอะซิเตต (Antimony trioxide or Antimony triacetate) สำหรับอุณหภูมิที่ใช้นั้นจะมีผลต่อค่าระดับของพอลิเมอไรเซชัน (Degree of polymerization) ของพอลิเอสเทอร์ ซึ่งอุณหภูมิที่เหมาะสมของปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชันแบบควบแน่นจะอยู่ในช่วง 270°C ถึง 285°C

2.3.4 ปฏิกิริยาข้างเคียงช่วงการผลิตพอลิเอสเทอร์

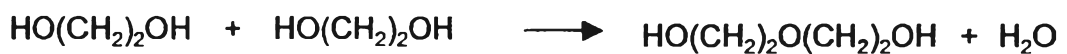
ปฏิกิริยาข้างเคียงที่เกิดขึ้นทั้งในปฏิกิริยาเอสเตอริฟิเคชันและปฏิกิริยาพอลิเมอไรเซชันแบบควบแน่นมีมากมายตัวอย่างเช่น

- การเกิดหมู่อีเทอร์ (Ether group) ระหว่าง พีอีที 2 โมเลกุล ดังปฏิกิริยา

ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นนี้จะทำให้เกิดการต้านการทำงาน (Deactivate) ของตัวเร่งปฏิกิริยาได้และการที่หมู่อีเทอร์ที่เกิดขึ้นมาอาจทำให้พอลิเมอร์นั้นไวต่อความร้อน และอาจเกิด Thermooxidative degradation ได้

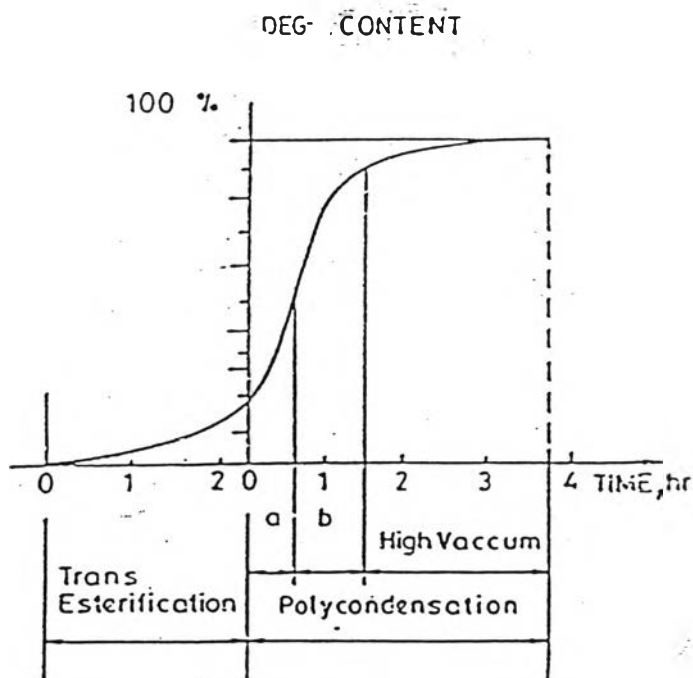
- การเกิดคีอีจี

DEG

คีอีจีเป็นผลิตภัณฑ์ข้างเคียงของปฏิกิริยาทรานส์เอสเตอริฟิเคชันที่อุณหภูมิ 245 °C โดยจุดหลอมเหลวของพอลิเอสเตอ์จะลดลงประมาณ 5 °C ต่อ 1 เปอร์เซ็นต์ของคีอีจีที่เกิดขึ้น โดยคีอีจีจะเป็นตัวที่ทำให้การเชื่อมโยงของสายโซ่พอลิเมอร์อ่อนตัวลงอันจะมีผลไปถึงคุณสมบัติของพอลิเอสเตอ์ และการเพิ่มขึ้นของคีอีจีจะทำให้การติดสีในกระบวนการย้อมเพิ่มขึ้น และจะมีผลไปถึงค่าทางกายภาพของพอลิเอสเตอ์ เช่น การทนแรงดึง (Tensile strength)

แต่อย่างไรก็ตามคุณภาพของเส้นใยไม่คงที่ (Non-Uniform) ถ้าปริมาณของคีอีจี ในพอลิเอสเตอร์ไม่คงที่ ดังนั้นจึงมีความสำคัญมากที่จะต้องรักษาสัดส่วนหรือปริมาณของคีอีจีให้อยู่ในช่วงจำกัด สำหรับการเกิดคีอีจีแสดงดังกราฟรูป2-2

รูปที่ 2-2 กราฟแสดงการเกิดคีอีจีในแต่ละช่วงของปฏิกิริยา

ที่มา: Vaidra, A.A. *Production of Synthetic Fibre*. New Delhi: Prentice-Hall of India Private Limited, (1988): 42

- การเกิดกลุ่มโมเลกุลที่มีกรดคลิดที่ปลายโซ่โมเลกุล เกิดเนื่องจากปฏิกิริยาข้างเคียงและจะมีผลรวมไปถึงการเพิ่มความยาวของสายโซ่โมเลกุล ถ้ากลุ่มโมเลกุลที่มีกรดคลิดที่ปลายโซ่มากจะมีผลทำให้ค่าระดับการเกิดพอลิเมอไรเซชันลดลง

2.4 องค์ประกอบของปัญหาการออปติไมซ์

เนื่องจากปฏิกิริยาการเกิดพอลิเอสเตอร์ที่เราสนใจมีความซับซ้อนมาก เพราะมีปฏิกิริยาจำนวนมากเกิดขึ้นพร้อมๆกัน สมการแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ของปฏิกิริยาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีตัวแปรและพารามิเตอร์จำนวนมาก ในการจำลอง (Simulation) การเกิดปฏิกิริยาดังกล่าวนี้เราจะต้องแก้ชุดสมการทั้งหมดพร้อมๆกัน ดังนั้นในการหาคำตอบเราจึงจำเป็นต้องแบ่งขั้นตอนการคิดเป็น 2 ขั้นตอนหลักคือ

ก) ใช้ข้อมูลจริงเพื่อกำหนดค่าพารามิเตอร์ของแบบจำลองโดยอาศัยวิธีออปติไมซ์เซชัน ต่อจากนั้นจึง

ข) นำแบบจำลองมาใช้ซึ่งอาศัยเทคนิค Root finding ในการหาคำตอบซึ่งก็คือความเข้มข้นของสารต่างๆที่เกี่ยวข้องในปฏิกิริยา (รายละเอียดจะกล่าวถึงในบทที่ 3)

การออปติไมซ์ คือการหาจุดที่เหมาะสม เป็นกระบวนการคิดและตัดสินใจทางคณิตศาสตร์เพื่อหาคำตอบที่ดีที่สุด ซึ่งปัญหาการออปติไมซ์มีด้วยกัน 3 องค์ประกอบคือ (Rao, 1979)

2.4.1 ออปเจกทีฟฟังก์ชัน (Objective function) คือค่าที่ต้องการหาค่าสูงสุดหรือต่ำสุด ซึ่งปัญหาในด้านวิศวกรรมศาสตร์จำนวนมากเกี่ยวกับการหาจุดต่ำสุดหรือสูงสุดของฟังก์ชัน สำหรับตัวอย่างออปเจกทีฟฟังก์ชัน ได้แก่ กำไร ค่าใช้จ่าย พลังงานที่ใช้ ระยะเวลาคืนทุน หรือต้นทุน เป็นต้น ฟังก์ชันเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นฟังก์ชันทางเศรษฐศาสตร์แต่อาจเป็นฟังก์ชันทางด้านอื่นได้ เช่น ทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งจะใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจในการออปติไมซ์ แต่สำหรับในงานวิจัยนี้เราจะใช้ออปเจกทีฟฟังก์ชันที่กำหนดให้ค่าความเข้มข้นของสารต่างๆที่เกี่ยวข้องในปฏิกิริยามีค่าประมาณการแตกต่างจากค่าที่วัดได้น้อยที่สุด

2.4.2 ตัวแปรตัดสินใจ (Decision variable) หมายถึงตัวแปรที่ไม่ทราบค่า และเป็นตัวแปรที่เปลี่ยนแปลงค่าแล้วมีผลต่อออปเจกทีฟฟังก์ชัน ในขั้นตอนการออปติไมซ์ จะเปลี่ยนค่าตัวแปรตัดสินใจเพื่อหาค่าสูงสุดหรือต่ำสุดของออปเจกทีฟฟังก์ชัน ยกตัวอย่างตัวแปรตัดสินใจ เช่น อุณหภูมิ ความดัน อัตราการไหล จำนวนเทรย์ ความเข้มข้นของสาร และขนาดของเครื่องปฏิกรณ์ เป็นต้น

2.4.3 ข้อจำกัด (Constraint) คือ ความสัมพันธ์ของตัวแปรตัวตัดสินใจกับค่าที่แน่นอน เพื่อกำหนดขอบเขตดำเนินการ (feasible region) ของตัวแปรตัดสินใจ หรือพื้นที่ของตัวแปรตัดสินใจที่น่าจะเป็นไปได้ถูกกำหนดขอบเขตโดยข้อจำกัด ซึ่งข้อจำกัดสามารถแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ

➤ ข้อจำกัดที่เป็นสมการ (Equality Constraint) เป็นข้อจำกัดที่มีเครื่องหมาย = นั่นคือเป็นสมการ ซึ่งแสดงข้อกำหนดของแบบจำลองกระบวนการและผลิตภัณฑ์ เช่น สมการสมดุลมวลสาร สมการสมดุลพลังงาน และสมการผลรวมของเศษส่วนโมล เป็นต้น

➤ ข้อจำกัดที่เป็นอสมการ (Inequality Constraint) เครื่องหมาย $\neq, >, <, \leq$ หรือ $\geq$ นั่นคือเป็นอสมการ ซึ่งแสดงข้อกำหนดของการออกแบบ และข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น เศษส่วนโมล และค่าอัตราการไหลควรมากกว่าหรือเท่ากับศูนย์ ค่าสูงสุดของความดันของระบบ ค่าสูงสุดปริมาตรของสารที่เครื่องปฏิกรณ์รับได้ และค่าต่ำสุดของอัตราการผลิต หรือความบริสุทธิ์ของผลิตภัณฑ์

สรุปแล้วการออปติไมซ์จะหมายถึงการหาค่าของตัวแปรตัดสินใจที่มีค่าสอดคล้องกับข้อจำกัด และทำให้ออปเจกทีฟฟังก์ชันมีค่าต่ำสุดหรือสูงสุดตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้

ตัวอย่างการนำไปใช้ (Application) ของการออปติไมซ์ในทางด้านวิศวกรรมเคมี ได้แก่ (Edgar และ Himmelblau, 1989 : 9)

1. การหาสถานะการผลิตที่ดีที่สุดของหน่วยปฏิบัติการต่าง ๆ เช่น เครื่องปฏิกรณ์เคมี หอกถัก หรือหอคอยดูดซับ (Absorbers) เป็นต้น
2. การออกแบบกระบวนการของโรงงาน

3. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโรงงานที่ได้จากการวัด เพื่อนำไปใช้ประโยชน์อื่น เช่น การสร้างแบบจำลองของกระบวนการผลิต
4. การหาเส้นทางการกระจายน้ำมันดิบ และผลิตภัณฑ์ของโรงกลั่นน้ำมัน
5. ค่าการจัดสรรทรัพยากร หรือการใช้งานของหน่วยการผลิตต่าง ๆ
6. การออกแบบขนาด และแผนผัง (layout) ของท่อส่ง
7. การหาทำเลที่ดีที่สุดของโรงงาน
8. การลดค่าใช้จ่ายของการเก็บสินค้า หรือผลิตภัณฑ์
9. การกำหนดการบำรุงรักษา และการทดแทนอุปกรณ์การผลิต

2.4.4 การโปรแกรมควอดราติกอย่างเป็นลำดับ (Successive quadratic programming, SQP)

SQP หรือบางที่อาจเรียกว่า Sequential หรือ Recursive Quadratic Programming ซึ่งเป็นวิธีการออปติไมซ์ปัญหาไม่เชิงเส้น โดยอาศัยหลักการประมาณฟังก์ชันออปเจกทีฟที่เป็นสมการไม่เชิงเส้นให้เป็นสมการควอดราติก ซึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในปัญหาทั่วไป แล้วหาจุดต่ำสุดหรือสูงสุดของสมการควอดราติก โดยมีข้อจำกัดที่เป็นสมการเชิงเส้น ที่ได้จากการประมาณเชิงเส้น (Linearization) สำหรับการพัฒนาของวิธี SQP นั้นเริ่มต้นจาก Wilson (1963) ได้เขียนโปรแกรม SOLVER ที่ใช้สำหรับแก้ปัญหาไม่เชิงเส้น โดยอาศัยหลักการประมาณฟังก์ชันออปเจกทีฟที่ไม่เชิงเส้นเป็นสมการควอดราติกและอาศัยการประมาณแบบเชิงเส้นช่วยประมาณสมการข้อจำกัดให้เป็นสมการเชิงเส้น ซึ่งนับว่าเป็นหลักการของ SQP หลักการ SQP จะเป็นวิธีการแก้ปัญหา Quadratic programming (QP) อย่างเป็นลำดับจนกว่าจะลู่เข้าคำตอบที่เหมาะสมหรือไม่มีการเปลี่ยนแปลงของคำตอบ สำหรับ QP นั้นจะมีลักษณะของข้อจำกัดเป็นเชิงเส้น แต่ออปเจกทีฟฟังก์ชันเป็นสมการควอดราติก ดังนั้น QP จะต่างจากการโปรแกรมแบบเชิงเส้น (LP) ตรงที่สมการออปเจกทีฟฟังก์ชันของปัญหา QP มีเทอมหนึ่งประกอบด้วยตัวแปรกำลังสองหรือตัวแปร 2 ตัวคูณกัน ซึ่ง QP เป็นลักษณะที่เกิดในปัญหาเกี่ยว

ข้องกับการหาจุดต่ำสุดและสูงสุดโดยทั่วไปจึงมีบทบาทสำคัญในหาค่าตอบของสมการไม่เชิงเส้นในวิธีของ SQP

สำหรับในงานวิจัยนี้ใช้โปรแกรมแมทแลบ (MATLAB) ซึ่งมีทูลบ็อกซ์ (Toolbox) สำหรับช่วยแก้ปัญหาไม่เชิงเส้นที่เหมาะสมของปัญหาไม่เชิงเส้น โดยการเรียกใช้ฟังก์ชันคำสั่ง `constr.m` (Grace, 1993) ซึ่งมีลักษณะอัลกอริทึมแบบ SQP ที่เป็นวิธีออปติไมซ์สำหรับปัญหาข้อจำกัดไม่เชิงเส้นที่มีประสิทธิภาพสูง ใช้การคำนวณซ้ำ (iteration) น้อยกว่าวิธีอื่นและเป็นวิธีนิยมในปัจจุบัน

2.5 ระเบียบวิธีการหารากของระบบสมการแบบของนิวตัน – ราฟสัน (Newton Raphson method) (ปราโมทย์,2538)

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการพิจารณาชุดสมการแบบจำลองของปฏิกริยาการเกิดพอลิเอสเทอร์แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน โดยในที่นี้จะขอกกล่าวถึงขั้นที่สอง ซึ่งก็คือการหาคำตอบชุดของสมการที่สามารถหาค่าพารามิเตอร์ที่เหมาะสมได้แล้วจากขั้นตอนออปติไมเซชัน

ปัญหาพื้นฐานที่มักจะประสบอยู่เสมอในขณะที่ทำการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ในทางวิศวกรรมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ก็คือ การหารากของสมการ กล่าวคือ มีฟังก์ชัน $f(x)$ อยู่ฟังก์ชันหนึ่งและต้องการคำนวณหาค่า x ซึ่งทำให้ฟังก์ชัน $f(x)$ นี้มีค่าเท่ากับศูนย์ สมการในรูปแบบดังกล่าวปรกติมักจะอยู่ในรูปแบบของสมการพหุนาม (polynomial) ดังเช่นสมการของฟังก์ชัน $f(x)$ นี้คือ

$$f(x) = ax^2 + bx + c = 0 \quad (2-1)$$

โดย a, b และ c เป็นค่าคงที่ รากของสมการ (2-1) นี้คือ

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \quad (2-2)$$

ในกรณีอื่นสมการของฟังก์ชัน $f(x)$ อาจจะเป็นสมการพหุนามที่อยู่ในรูปแบบอื่น เช่น

$$f(x) = 2x^4 - 7x^3 + 4x^2 + 7x - 6 = 0 \quad (2-3)$$

ซึ่งอาจแก้โดยเขียนสมการดังกล่าวให้อยู่ในรูปแบบดังนี้

$$(x - 1)(x + 1)(x - 2)(2x - 3) = 0 \quad (2-4)$$

ก่อนแล้วจึงสามารถหาค่าราก x ต่าง ๆ ได้โดยง่าย

สำหรับปัญหาทางวิศวกรรมศาสตร์และวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป ฟังก์ชัน $f(x)$ ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้อยู่ในรูปแบบที่ง่ายแก่การแก้ดังเช่นในสมการ (2-1) หรือ (2-3) เสมอไป ยกตัวอย่างเช่นในการออกแบบลักษณะพื้นที่หน้าตัดของเสาที่ติดป้ายให้รถหยุด (stop sign) นั้นต้องคำนึงผลจากการสั่นสะเทือนของเสาเนื่องจากแรงลมที่มาปะทะ ในระหว่างขั้นตอนของการคำนวณดังกล่าวจำเป็นต้องหารากของสมการโดยฟังก์ชัน $f(x)$ นั้นอยู่ในรูปแบบของฟังก์ชันอดิศัย (transcendental function) ดังเช่น

$$f(x) = \cosh x \cos x + 1 = 0 \quad (2-5)$$

หรือการคำนวณมุมของคลื่นช็อก (shock wave) ที่เกิดขึ้นบนปีกเครื่องบินซึ่งเอียงทำมุม 20 องศา ในขณะที่บินด้วยความเร็วกว่าเสียง 3 เท่า จำเป็นต้องหารากของสมการที่อยู่ในรูปแบบของฟังก์ชันอดิศัยดังนี้

$$f(x) = 2 \cot x \left[\frac{9 \sin^2 x - 1}{9(1.4 + \cos 2x) + 2} \right] - \tan \frac{\pi}{9} = 0 \quad (2-6)$$

หรือในการคำนวณหาแรงดึงในสายเคเบิลที่แขวนระหว่างเสาไฟฟ้าแรงสูง จำเป็นต้องหารากของสมการที่อยู่ในรูปแบบ เช่น

$$f(x) = \sinh \frac{4}{9x} - \frac{5}{9x} = 0 \quad (2-7)$$

ตลอดจนการออกแบบความแข็งแรงของเสารับน้ำหนักที่ตั้งในแนวค้ำเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการหักในแนวแกน (buckling) จำเป็นต้องหารากของสมการที่อยู่ในรูปแบบของอนุกรมอนันต์ เช่น

$$f(x) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{3}{8} x^{2n} - 1 = 0 \quad (2-8)$$

สมการ (2-5) จนถึง (2-8) ล้วนเป็นสมการที่เกิดจากปัญหาพื้นฐานทางด้านวิศวกรรมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถจัดให้อยู่ในรูปแบบของ

$$f(x) = 0 \quad (2-9)$$

และต้องการคำนวณหาค่า x ซึ่งการหาค่า x เหล่านี้จะไม่สามารถทำได้โดยง่ายเลยหากเราไม่ทราบขั้นตอนในการคำนวณที่ถูกต้อง ดังนั้นกระบวนการขั้นตอนการหาค่า x สามารถหาได้ด้วยวิธีต่อไปนี้

- 1) ระเบียบวิธีกราฟ (Graphical Method)
- 2) ระเบียบวิธีแบ่งครึ่งช่วง (Bisection Method)
- 3) ระเบียบวิธีการวางตัวผิดที่ (False-Position Method)
- 4) ระเบียบวิธีการทำซ้ำแบบหนึ่งจุด (One-Point iteration Method)
- 5) ระเบียบวิธีของนิวตัน-ราฟสัน (Newton-Raphson Method)
- 6) ระเบียบวิธีเซแคนต์ (Secant Method)

พบว่าระเบียบวิธีเหล่านี้ต่างประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ที่ง่ายแก่การทำความเข้าใจ ยิ่งไปกว่านั้นขั้นตอนดังกล่าวสามารถประดิษฐ์ขึ้นเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ได้โดยตรง ทำให้การหารากของสมการ (2-9) ซึ่งฟังก์ชัน $f(x)$ อาจอยู่ในรูปแบบที่มีลักษณะซับซ้อนนั้นทำได้โดยง่าย

ระเบียบวิธีของนิวตัน-ราฟสัน (Newton-Raphson Method) เป็นระเบียบวิธีแบบเปิดที่เริ่มจากค่าเริ่มต้นเพียงค่าเดียวและอาจนำไปสู่ผลลัพธ์ได้โดยรวดเร็ว คุณสมบัติดังกล่าวทำให้ระเบียบวิธีของนิวตัน-ราฟสันเป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะสำหรับงานทางปฏิบัติและได้นำมาใช้ในการทำงานวิจัยครั้งนี้ แต่ก่อนที่จะอธิบายขั้นตอนของระเบียบวิธีของนิวตัน-ราฟสันนี้ เนื่องจากระเบียบวิธีดังกล่าวตั้งอยู่บนรากฐาน

ของการใช้อนุกรมเทย์เลอร์ (Taylor series) ดังนั้น เราจะมาทำความเข้าใจกับอนุกรมเทย์เลอร์ก่อนดังต่อไปนี้

อนุกรมเทย์เลอร์เป็นอนุกรมที่ใช้ในการหาค่าฟังก์ชันที่ตำแหน่ง x จากค่าของฟังก์ชันและค่าอนุพันธ์ (derivatives) ที่มีอันดับต่าง ๆ กันของฟังก์ชันนี้ที่ตำแหน่ง x_0 ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน ถึงแม้ว่าอนุกรมเทย์เลอร์จะประกอบด้วยพจน์ทั้งหมดจำนวนอนันต์ พจน์แต่ความหมายของอนุกรมเทย์เลอร์สามารถทำความเข้าใจได้โดยไม่ยากนัก สมมุติว่าเราทำการประมาณอนุกรมเทย์เลอร์นี้ด้วยการใช้พจน์เพียงพจน์เดียวนั้นคือ

$$f(x) \cong f(x_0) \quad (2-10)$$

ซึ่งบางครั้งเรียกว่าเป็นการประมาณอันดับศูนย์ (zero-order approximation) สมการ (2-10) นี้ กล่าวว่าค่าของฟังก์ชันที่ x และ x_0 นั้นเท่ากัน ซึ่งจะถูกต้องได้ก็ต่อเมื่อฟังก์ชันนั้นเป็นค่าคงที่ (constant) เท่านั้นแต่สำหรับฟังก์ชันโดยทั่วไปสมการ(2-10) จะถูกต้องโดยประมาณเท่านั้นหากตำแหน่ง x และ x_0 นั้นอยู่ใกล้เคียงกัน

หากเราใช้อนุกรมเทย์เลอร์ที่ประมาณด้วยการใช้พจน์จำนวน 2 พจน์ ดังนี้

$$f(x) \cong f(x_0) + (x - x_0)f'(x_0) \quad (2-11)$$

เนื่องจาก $f(x_0)$ เป็นค่าของความชัน ดังนั้นสมการ (2-11) นี้จึงเปรียบเสมือนสมการเส้นตรงและจะให้ค่าที่ถูกต้องเสมอหากฟังก์ชันที่กำหนดให้นั้นมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเชิงเส้นตรง สมการ (2-11) ดังกล่าวบางครั้งจึงเรียกว่าเป็นการประมาณอันดับหนึ่ง (first-order approximation)

ในทำนองเดียวกัน หากฟังก์ชันที่กำหนดมาให้อยู่ในรูปแบบของฟังก์ชันกำลังสอง (quadratic function) อนุกรมเทย์เลอร์ที่ประกอบด้วย 3 พจน์

$$f(x) \cong f(x_0) + (x - x_0)f'(x_0) + \frac{(x - x_0)^2}{2!} f''(x_0) \quad (2-12)$$

จะสามารถให้ค่าที่ถูกต้องได้ ดังนั้นสำหรับฟังก์ชันโดยทั่วไปที่อยู่ในรูปแบบที่ซับซ้อน และไม่สามารถเขียนในรูปแบบของสมการพหุนาม (polynomials) ได้ อนุกรมเทย์เลอร์ที่จะใช้แทนฟังก์ชันดังกล่าวจึงจำเป็นต้องประกอบด้วยพจน์เป็นจำนวนพจน์อนันต์ นั่นคือ

$$f(x) = f(x_0) + (x-x_0)f'(x_0) + \frac{(x-x_0)^2}{2!}f''(x_0) + \dots$$

$$+ \frac{(x-x_0)^n}{n!}f^{(n)}(x_0) + \dots \quad (2-13)$$

พื้นฐานความเข้าใจในอนุกรมเทย์เลอร์ ได้ถูกนำมาใช้ในระเบียบวิธีของนิวตัน ราฟสัน เพื่อหารากของสมการ $f(x) = 0$ โดยใช้การประมาณฟังก์ชันด้วยอนุกรมเทย์เลอร์ที่ประกอบด้วยพจน์เพียง 2 พจน์ดังแสดงในสมการ (2-11) นั่นคือ กำหนดให้

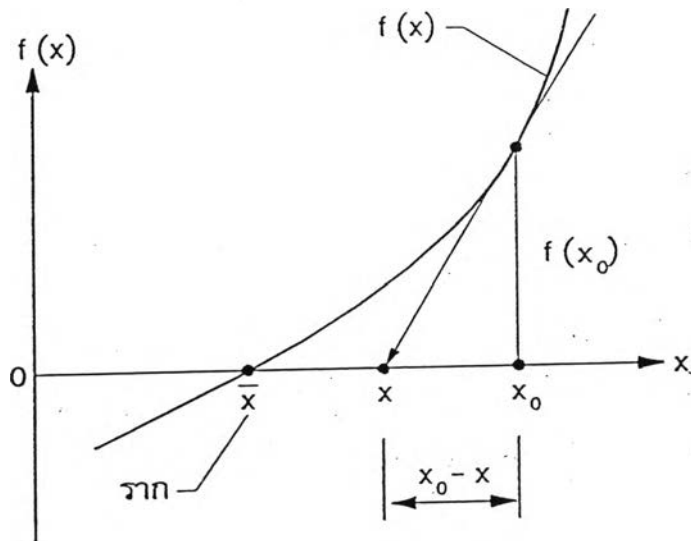
$$f(x) = f(x_0) + (x-x_0)f'(x_0) = 0 \quad (2-14)$$

หรือ

$$(x-x_0)f'(x_0) = -f(x_0)$$

$$x-x_0 = -\frac{f(x_0)}{f'(x_0)} \quad (2-15)$$

ความหมายของสมการ (2-15) นี้สามารถอธิบายได้โดยใช้กราฟรูปที่ 2-3 ประกอบ

รูปที่ 2-3 กราฟแสดงการคำนวณหา x ใหม่จากค่ากำหนดเริ่มต้น x_0 ในระเบียบวิธีของนิวตัน-ราฟสัน

ที่มา: ปราโมทย์ เศษะอำไพ. ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขในงานวิศวกรรม. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (2538): 50

หลักการของระเบียบวิธีนิวตัน-ราฟสันเริ่มจากการกำหนดค่าเริ่มต้น x_0 ดังแสดงในกราฟรูป 2-3 แล้วทำการคำนวณค่าของฟังก์ชัน $f(x_0)$ และค่าอนุพันธ์ของฟังก์ชัน $f(x_0)$ ที่ตำแหน่ง x_0 นั้น ค่าดังกล่าวจะนำไปแทนลงในสมการ (2-15) ก่อให้เกิดค่า x ที่ตำแหน่งใหม่ ดังแสดงในกราฟรูป 2-3 ซึ่งมีค่าเข้าใกล้ราก x มากขึ้น จากนั้นก็ใช้วิธีการทำซ้ำเพื่อหาค่า x ต่าง ๆ ที่เกิดจากวิธีการทำซ้ำนี้จะลู่อู่เข้าสู่ราก x ที่แท้จริง

จากคำอธิบายต่าง ๆ เหล่านี้ เราจะเห็นได้ว่าระเบียบวิธีการของนิวตัน-ราฟสันเป็นระเบียบวิธีการทำซ้ำซึ่งประกอบด้วยการหาค่า x ใหม่จากค่า x เก่า โดยใช้สมการ

(2-15) ที่ได้จากการประมาณของอนุกรมเทย์เลอร์ หากเรากำหนดให้ Δx แทนความแตกต่างระหว่างค่า x ใหม่กับค่า x เก่า ดังนั้นสมการ (2-15) จึงเขียนได้ว่า

$$\Delta x = x - x_0 = -\frac{f(x_0)}{f'(x_0)} \quad (2-16)$$

ซึ่งสามารถเขียนให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถนำไปใช้คำนวณโดยวิธีการทำซ้ำโดยประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้คือ

ขั้นตอนที่ 1 คำนวณค่าฟังก์ชันและค่าอนุพันธ์ของฟังก์ชันนั้นที่ตำแหน่ง x เก่าแล้ว คำนวณค่าการเปลี่ยนแปลงของผลลัพธ์จาก

$$\Delta x_{k+1} = -\frac{f(x_k)}{f'(x_k)} \quad (2-17)$$

โดยตัวห้อยล่าง k และ $k+1$ แทนการทำซ้ำครั้งที่ k และ $k+1$ ตามลำดับ

ขั้นตอนที่ 2 คำนวณหาค่าตำแหน่ง x ใหม่ จาก

$$\Delta x_{k+1} = x_k + \Delta x_{k+1} \quad (2-18)$$

ขั้นตอนที่ 3 ตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้นั้นลู่เข้าถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้แล้วหรือไม่ค่าของเกณฑ์การลู่เข้าที่ยอมรับได้ อาจอยู่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ดังต่อไปนี้

$$(ก) \quad |\Delta x_{k+1}| < \varepsilon_1 \quad (2-19)$$

โดย ε_1 แทนค่าความผิดพลาดสัมบูรณ์ (absolute error) หรือ

$$(จ) \quad \left| \frac{\Delta x_{k+1}}{x_{k+1}} \right| < \varepsilon_2 \quad (2-20)$$

โดย ε_2 แทนค่าความผิดพลาดสัมพัทธ์ (relative error)

$$(ค) \quad \left| \frac{\Delta x_{k+1}}{x_{k+1}} \right| \times 100\% < \varepsilon_3 \quad (2-21)$$

โดย ε_3 แทนค่าความผิดพลาดสัมพัทธ์คิดเป็นร้อยละ (percentage relative error) เป็นต้น หากค่าของผลลัพธ์ที่ได้มีค่ายังไม่ถึงเกณฑ์การลู่เข้าที่กำหนดไว้ก็ให้ย้อนกลับไปยังขั้นตอนที่ 1 เพื่อทำซ้ำใหม่

จากที่ผ่านมาแล้วแต่แสดงระเบียบวิธีการหาค่าของสมการเพียงสมการเดียวที่อยู่ในรูปแบบของ $f(x) = 0$ สำหรับปัญหาทางวิศวกรรมศาสตร์และวิทยาศาสตร์โดยทั่วไปในทางปฏิบัติแล้ว โดยปรกติผลลัพธ์จะเกิดจากการแก้ระบบสมการ (system of equations) ที่ประกอบด้วยสมการเป็นจำนวนมาก และเป็นระบบสมการไม่เชิงเส้น (system of nonlinear equations) ที่ประกอบด้วย n สมการ และมีตัวไม่รู้ค่า n ตัว คือ $x_1, x_2, \dots, x_n$ นั้นสามารถเขียนในรูปแบบทั่วไปได้ดังนี้

$$\left. \begin{array}{l} f_1(x_1, x_2, \dots, x_n) = 0 \\ f_2(x_1, x_2, \dots, x_n) = 0 \\ \vdots \\ f_n(x_1, x_2, \dots, x_n) = 0 \end{array} \right\} \begin{array}{l} n \text{ สมการ} \end{array} \quad (2-22)$$

ซึ่งสามารถเขียนให้อยู่ในรูปแบบของเมตริกซ์ได้คือ

$$\begin{array}{c} [A] \\ (n \times n) \end{array} \begin{array}{c} \{x\} \\ (n \times 1) \end{array} = \begin{array}{c} \{B\} \\ (n \times 1) \end{array}$$

โดย $[A] = [A(x_i)]$ แทนเมทริกซ์จตุรัสที่ขึ้นอยู่กับตัวไม่รู้ค่า x_i , $i = 1, 2, \dots, n$; $\{X\}$ แทนเวกเตอร์หรือเมทริกซ์ที่มีเพียงหนึ่งแถวตั้งซึ่งประกอบด้วยตัวไม่รู้ค่า x_i และ $\{B\}$ แทนเวกเตอร์ที่ประกอบด้วยตัวที่รู้ค่า

วิธีการทำซ้ำของนิวตัน-ราฟสัน (Newton-Raphson iteration) เพื่อใช้แก้ระบบสมการไม่เชิงเส้นในรูปแบบของสมการ (2-22) มีขั้นตอนเช่นเดียวกันกับที่ใช้แก้สมการไม่เชิงเส้นที่มีเพียงสมการเดียว ข้อที่แตกต่างกันก็คืออนุกรมเทย์เลอร์ที่ใช้ในการแก้ระบบสมการไม่เชิงเส้นนี้เป็นอนุกรมเทย์เลอร์สำหรับ n ตัวแปร ซึ่งสำหรับสมการที่ i ใด ๆ สามารถเขียนได้ในรูปแบบดังนี้

$$f_i(x_1 + \Delta x_1, x_2 + \Delta x_2, \dots, x_n + \Delta x_n) = f_i(x_1, x_2, \dots, x_n) + \sum_{j=1}^n \frac{\partial f_i}{\partial x_j}(x_1, x_2, \dots, x_n) \Delta x_j + \dots \quad (2-23)$$

โดยในที่นี้ x_i , $i = 1, 2, \dots, n$ เปรียบเสมือนค่าเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การหาค่าผลลัพธ์ของ $x_i + \Delta x_i$, $i = 1, 2, \dots, n$ ซึ่งหากเราใช้แค่ 2 พจน์แรกทางด้านขวาของสมการ (2-23) นี้ และในขณะเดียวกันกำหนดค่าฟังก์ชันทางด้านซ้ายของสมการให้เท่ากับศูนย์ ผลที่ได้ก็เหมือนกับสมการ (2-14) ทุกประการ ที่จะนำไปสู่การคำนวณหาค่าการ x_i , $i = 1, 2, \dots, n$ ได้

$$0 = f_i(x_1, x_2, \dots, x_n) + \sum_{j=1}^n \frac{\partial f_i}{\partial x_j}(x_1, x_2, \dots, x_n) \Delta x_j \quad (2-24)$$

$$\text{นั่นคือ} \quad \sum_{j=1}^n \frac{\partial f_i}{\partial x_j} \Delta x_j = -f_i \quad (2-25)$$

ยกตัวอย่างเช่น หากเรามีระบบสมการที่ประกอบด้วย 3 สมการย่อย ดังนั้น $n = 3$ และ $i, j = 1, 2, 3$ ทำให้สมการ (2-25) สามารถเขียนในรูปแบบของเมทริกซ์ได้ดังนี้

$$\begin{array}{c}
 \left[\begin{array}{ccc}
 \frac{\partial f_1}{\partial x_1} & \frac{\partial f_1}{\partial x_2} & \frac{\partial f_1}{\partial x_3} \\
 \frac{\partial f_2}{\partial x_1} & \frac{\partial f_2}{\partial x_2} & \frac{\partial f_2}{\partial x_3} \\
 \frac{\partial f_3}{\partial x_1} & \frac{\partial f_3}{\partial x_2} & \frac{\partial f_3}{\partial x_3}
 \end{array} \right]
 \begin{array}{c}
 \left\{ \begin{array}{c}
 \Delta x_1 \\
 \Delta x_2 \\
 \Delta x_3
 \end{array} \right\} \\
 \{\Delta x\}
 \end{array}
 = -
 \begin{array}{c}
 \left\{ \begin{array}{c}
 f_1 \\
 f_2 \\
 f_3
 \end{array} \right\} \\
 \{f\}
 \end{array}
 \end{array}
 \quad (2-26)$$

นั่นคือ สำหรับการแก้ระบบสมการไม่เชิงเส้นที่ประกอบด้วย n สมการ วิธีการของนิวตัน-ราฟสันจะนำไปสู่สมการในรูปแบบของ

$$\underbrace{[J]}_{(n \times n)} \underbrace{\{\Delta x\}}_{(n \times 1)} = - \underbrace{\{f\}}_{(n \times 1)} \quad (2-26-1)$$

โดย $[J]$ เรียกว่า ยาโคเบียนเมตริกซ์ (Jacobian matrix) ซึ่งสัมประสิทธิ์ (coefficients) ต่าง ๆ ของเมตริกนี้ หาได้จาก

$$J_{ij} = \frac{\partial f_i}{\partial x_j} \quad (2-26-2)$$

และ $\{\Delta x\}$ เป็นเวกเตอร์ของการเปลี่ยนแปลงในผลลัพธ์ของราก x_i , $i = 1, 2, \dots, n$ ที่เกิดขึ้นในการทำซ้ำแต่ละครั้ง เวกเตอร์ $\{f\}$ ประกอบด้วยฟังก์ชัน f_i , $i = 1, 2, \dots, n$ ที่ขึ้นอยู่กับ x_i ต่าง ๆ และบางครั้งก็ถูกเรียกว่าเวกเตอร์ของเศษตกค้าง (residuals) เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่าหาก x ไม่ใช่ผลลัพธ์ของระบบสมการนั้นแล้ว ฟังก์ชัน f_i ในเวกเตอร์ $\{f\}$ นี้จะมีค่าไม่เท่ากับศูนย์ จนกว่า x_i จะลู่เข้าหาผลลัพธ์ที่ต้องการแล้ว ฟังก์ชัน f_i เหล่านี้จึงมีค่าเท่ากับศูนย์ ซึ่งทำให้ระบบสมการไม่เชิงเส้น (2-22) นั้นเป็นจริง

จากคำอธิบายดังกล่าวนี้ ขั้นตอนของการคำนวณเพื่อแก้ระบบสมการไม่เชิงเส้น โดยวิธีการทำซ้ำของนิวตัน-ราฟสัน ประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 แก้ระบบสมการ

$$[J]^k \{\Delta x\}^{k+1} = -\{f\}^k \quad (2-27)$$

โดยตัวห้อยบน k แทนการทำซ้ำครั้งที่ k

ขั้นตอนที่ 2 คำนวณค่าผลลัพธ์ใหม่จาก

$$\{x\}^{k+1} = \{x\}^k + \{\Delta x\}^{k+1} \quad (2-28)$$

ขั้นตอนที่ 3 ตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้นั้นว่าได้อยู่เข้าถึงเกณฑ์ที่ตั้งไว้ดังเช่นแสดงในรูปแบบของสมการ (2-19) - (2-21) แล้วหรือไม่ หากยังไม่ถึงเกณฑ์ที่ได้ตั้งไว้ก็ให้ย้อนกลับไปยังขั้นตอนที่ 1 เพื่อการทำซ้ำใหม่